

הרב רפאל שטרן - ר"מ במכון

עובר לעשייתן

"דאמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. ומאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא - דאמר רב נתמן בר יצחק, דכתיב (שמואל ב יח) וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי. אביי אמר: מהכא (בראשית לג) והוא עבר לפניהם. ואיבעית אימא: מהכא, מיכה (ב) ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (גמ' סוכה דף לט.)."

הקביעה שברכת המצווה נאמרת קודם עשיית המצווה, לא נתפרש טעמה, וננסה לעמוד על טעם הדין בהשוואה לברכות אחרות.

ברכת הנהנין נאמרת קודם האכילה כיון שאסור לאדם להנות מעולמו של הקב"ה ללא ברכה שהאוכל ללא ברכה כאילו גוזל או מועל (עיין ברכות דף...).

ברכות השבת, הודאה והראיה נאמרות אחר המעשה או הראיה שהרי קודם רואה הדבר ולאחר מכן משבח את הקב"ה שברא עולמו כך.

מכאן, שעל פי הסברא היה מקום לומר שאף ברכת המצווה מקומה אחר קיום המצווה. שהרי לעומת ברכת הנהנין שרוצה ליטול מעולמו של הקב"ה וזקוק הוא לנטילת רשות (ונטילת הרשות היא הברכה), הבא לקיים מצווה שמתחייב בה, אינו כמי שבא ליטול דבר שאינו שלו, להפך מצווה הוא בדבר וחייב לקיים ואם כן אין מקום לחייבו לברך קודם קיום המצווה, להפך קודם יקיים ואח"כ יודה לקב"ה שיזכהו במצווה כברכת השבח הבאה לאחר המעשה.

אמנם הגמ' לא מכריעה כך כמבואר לעיל, ועלינו להבין מדוע. אף הפסוקים המובאים בגמ' אינם משמשים מקור לחובת הברכה קודם המצווה אלא להוכחה שהביטוי "עובר לעשייתן" יכול גם לשמש כ"לישנא דאקדומי". זאת כיון שהשורש ע.ב.ר. משמש במספר שימושים. ומהם, " מעבר לירדן",¹ "כעבור הצהריים"² -

1 יהושע יג-לב.

2 מלכים א- יח, י"ט.

שפירושם לאחר מקום מסויים או שעה מסויימת. או "אין עובר בה"³ שפירוש אין מי שמהלך שם.⁴

עיון בפסוקים שמובאים בגמרא, מלמד שרב נחמן בר יצחק ואבבי מציינים לפסוקים שמהם נוכל ללמוד לא רק ש"עובר" פירושו "לישנא דאקדומיי" אלא את היחס המדוייק בין אמירת הברכה ועשיית המצווה.

רב נחמן בר יצחק מציין למקרה של ריצת אחימעץ והכושי:

ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יזוד מיד איביו: ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה היום וזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כי על כן בן המלך מת: ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתו וישתחו כושי ליואב וירץ: ויסף עוד אחימעץ בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה ארצה נא גם אני אתרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת: ויהי מה ארוץ ויאמר לו רוץ וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי:

הכושי יוצא לדרכו ורק אח"כ רץ אחימעץ ועובר את הכושי. מכאן מוכיח רב נחמן בר יצחק, ש"עובר" פירושו מקדים. הברכה והמצווה משולים לאחימעץ והכושי. הכושי הינו ה"מצוה" ואחימעץ הינו ה"ברכה" המקדימה את הכושי (=את המצווה). נמצא, שלמדנו, ש"עובר לעשייתו" פירושו קודם גמר קיום המצווה ולא קודם תחילת עשיית המצווה, שהרי אחימעץ המשול ל"ברכה" יוצא לדרכו אחר שהמצווה כבר החלה בדרכה, מכאן שרב נחמן בר יצחק לומד, שיש לברך על המצוות קודם גמר קיום המצווה, אחר שכבר החל בקיום המצווה בפועל.

לעומת שיטת רב נחמן בר יצחק, אבבי מציין לשני מקורות אחרים שמשניהם עולה משמעות שונה, החולקת על פירושו של רב נחמן בר יצחק.

המקור הראשון היינו מעשהו של יעקב:

בראשית פרק לג

וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות: וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים: והוא עבר לפניו וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו:

יעקב עובר לפני המתנה שלו. על פי פשט הפסוק, יעקב יוצא ראשון ורק בעקבותיו נע המתנה. כלומר, יעקב המשול ל"ברכה" מקדים את המתנה המשול ל"מצוה" ויוצא לדרך קודם צאת המתנה (=המצווה) ללמדך שהברכה קודמת לתחילת קיום המצווה.

כמקור אפשרי נוסף, מציין אבבי לפסוק בספר מיכה:

3 ישעיהו לד-י.

4 הגמי לא מציינת מנין שאכן כוונת הביטוי "עובר לעשייתו" פירושו לרקדים. נראה, שדבר זה היה ידוע, רק שהגמי מחפשת את המקור לשימוש ביטוי "עובר" כלישנא דאקדומיי.

מיכה פרק ב:

עלה הפרץ לפנייהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו, ויעבר מלכם לפנייהם וה' בראשם.

בפסוק זה רבו הפירושים (עיין במפרשים על אתר). רש"י מפרש "מושיעם הפרץ גדרות סירים ומסוכות חקדים לישר לפנייהם הדרך". דהיינו ה"פורץ" הוא המלך ובשני חלקי הפסוק מדובר על המלך היוצא בראש העם - ועל דרך הטבע מלך היוצא בראש העם - הוא מתחיל בהליכה וכל העם אחריו. נמצא שה"מלך" המשול ל"ברכה" עובר קודם לעמו המשול ל"מצוה". משמע, יש לברך קודם תחילת קיום המצווה.

לדברינו, רב נחמן בר יצחק ואב"י מקבלים את הקביעה הבסיסית ש"עובר" הינו "לישנא דאקדומי" אלא שחולקים האם "עובר לעשייתן" פירושו תוכ"ד העשייה קודם גמר העשייה (רב נחמן בר יצחק) או קודם תחילת קיום המצווה (אב"י).

מחלוקת זו למעשה מפורשת יותר בירושלמי בברכות פרק ט' הלכה ג':
"מצות אימתי מברך עליהן רבי יוחנן אמר עובר לעשייתן רב הונא אמר בשעת עשייתן".⁵

לאור שתי השיטות השונות נשוב לבחון את הסברא שהעומדת מאחורי הקביעה שברכת המצוות קודמת לעשיית המצווה.

שיטת רב נחמן בר יצחק ורב הונא שמברך תוכ"ד עשיית המצווה, יכולה להיות מבוארת לאור נוסח ברכת המצוות "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו..." כלומר מקיים המצווה מכריז שבקיומה של המצווה הינו מתקדש מכוח המצווה שצווה בה ע"י הקב"ה - וסברא פשוטה היא שמקומה של אמירה זו תוכ"ד ה"התקדשות".⁶
אמנם, שיטת אב"י ור' יוחנן, שיש לברך על המצווה קודם העשייה עדין טעונה ביאור מהי סברתה, לביאור דבריהם נקדים את שיטת רבנו תם בברכת המצוות.

תוספות פסחים דף ז עמוד א:

לבער כ"ע לא פליגי דלהבא משמע - מכאן היה מצריך רשב"א לברך לפני המילה להכניסו דאי לאחר המילה ישקר בברכתו דלהכניסו להבא משמע ועוד שצריך לברך עובר לעשייתו ולא נראה לר"י דבפרק ר' אליעזר דמילה (שבת דף קלז: ושם) תניא אמר אקב"י על המילה אבי הבן אומר להכניסו משמע לאחר המילה מקומו אע"ג דלהכניסו משמע להבא לא קשה דלא על זאת הנעשה עכשיו מברך אלא משבת ומודה להקב"ה שצונו על המילה כשתבא לידו ותיקנוה כאן לגלות ולהודיע שזו המילה נעשה לשם יוצרנו ולא

5 אמנם הירושלמי בלשונו מבדיל בין "עובר לעשייתן" לבין "בשעת עשייתן" ואילו לדברינו רב נחמן בר יצחק ואב"י תולים מחלוקת זו בתוך המושג "עובר לעשייתן".

6 אף שברכה תוכ"ד קיום מצוה ולא קודם או אחר המצווה הינה חריגה, אמנם יש מקום להשוות לברכה שעל נטילת ידים (אחר הנטילה וקודם הניגוב) ותפילת הדרך הנאמרת אחר שאחו בדרך - ואכמ"ל.

לשם ע"ג ולא לשם מורנא ולא לשם הר גרזים ואין צריך לברך עובר לעשייתו אלא במקום שהעושה המצווה הוא מברך אבל כשמברך אחר לא ותדע שהרי ברכת אירוסין אינו מברך אלא אחר אירוסין.

לדעת רבינו תם, אם אחר מקיים המצווה ולא האדם עצמו - מברך אחר קיום המצווה ולא פירש מה ההגיון שבדבריו.

נראה לבאר, מעיקרא אכן היה מקום לומר שברכות המצוות תאמרנה אחר קיום המצווה וזאת מהטעם הפשוט, שאין לברך קודם המצווה, כיון שעדין לא קיימה (ואינו צריך לקבלת רשות כברכות הנהנין כדברינו לעיל), אלא יש לברך אחר קיום המצווה כשבת והודאה שזכה לקיים המצווה,⁷ אמנם כשהאדם עצמו מקיים המצווה תיקנו חכמים מסיבה מסויימת להעביר את הברכה קודם קיומה של המצווה, אבל כשאחר מקיים אין מקום לסיבה זו - ותזר לעיקר הדין שיברך אחר קיום המצווה.

מהי הסיבה שבעבורה הקדימו חכמים את הברכה קודם למצוה, כאשר העושה הוא המחויב עצמו? נראה, שהטעם לכך שלא יבוא אדם לקיים מצוה ללא הכנה וכוונה, העברת הברכה קודם קיום המצווה תביא את האדם לידי מחשבה לשם מי ועבור מה מקיים הוא את המצווה, וטעם זה יש בכוחו להעביר את הברכה ממקומה ה"טבעי" שהוא לאחר קיום המצווה.

לדברינו, המנהג שאישה מדליקה נרות שבת ומברכת אחר ההדלקה, (כיון שאם תברך קודם ההדלקה תקבל שבת בברכתה ושוב לא תוכל להדליק), מתיישב היטב עם העיקרון שבשיטת רבנו תם, שה"מקום המקורי" של הברכה היינו אחר עשיית המצווה, ובנידון של הדלקת נרות, שאנו חוששים שהברכה תהווה קבלת שבת ושוב לא תוכל להדליק, מברכת האישה אחר ההדלקה.

7 ואין לברך תוכ"ד קיום המצווה - כיון שסדר ברכות הינו או קודם או אחר המצווה.